

<https://doi.org/10.59546/18290744-2024.7-9-49>

ԱՐՄԱՆ ԲԱԲԱԽԱՆՅԱՆ
ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս

ARMAN BABAKHANYAN
Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court,
Lecturer at YSU Chair of Criminal Law

АРМАН БАБАХАНИЯН
Помощник судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА,
преподаватель кафедры уголовного права ЕГУ

ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

TRENDS IN THE SPREAD OF CRIMINAL SUBCULTURE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ТЕНДЕНЦИИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Ներածություն

Քրեական ենթամշակույթը, ձևավորվելով բավականին վաղ անցյալում, շարունակում է գոյություն ունենալ մինչև օրս: Այնուամենայնիվ, ներկայում Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի տարածվածության վերաբերյալ առկա են հակասական մոտեցումներ:

Սույն հոդվածում փորձ է կատարվել բացահայտել քրեական ենթամշակույթի տարածվածությունը հայաստանյան հասարակության տարբեր շերտերում, ինչպես նաև վեր հանել քրեական ենթամշակույթի գոյության և տարածվածության վերաբերյալ սոցիալ-իրավական հետազոտությունների քրեաիրավական նշանակությունը:

Հիմնական հետազոտություն

Քրեական ենթամշակույթը՝ որպես յուրահատուկ սոցիալական երևույթ, ձևավորվելով բավականին վաղ անցյալում, ունի բազմամյա պատմություն, որի ընթացքում այն, ենթարկվելով որոշակի փոփոխությունների, շարունակում է պահպանել իր գոյությունը մինչ օրս:

Կազմակերպված հանցավորությունն ընդհանրապես և քրեական ենթամշակույթի գոյությունը մասնավորապես, ներկայիս առաջադեմ մարդկության առջև ծառայած բարդագույն

խնդիրներից է¹:

Այսպես կոչված «գողական աշխարհը» (վրացերեն՝ «ქურდული სამყარო» և ռուսերեն՝ «воровской мир») համարվում է ժամանակակից կազմակերպված հանցավոր կառույցի հիմքը ողջ հետխորհրդային տարածքում: Այս պրոֆեսիոնալ հանցավոր աշխարհն ունի իր ճանաչված առաջնորդները, մշակում է անդամագրման ծեսերը և վարքագծի կանոնները: Այն ունի հատկապես լավ կազմակերպված իշխանական կառուցվածք, իր (հանցավոր) անդամների, բայց երբեմն նաև հասարակության տարբեր հատվածների նկատմամբ ենթակայության և վերահսկողության խիստ համակարգ²:

Խորհրդային ժամանակաշրջանի «գողական աշխարհ» ինստիտուտի պատմությունը սկսվում է կայսերական Ռուսաստանից: Խորհրդային հանցավոր սինդիկատի ավանդական կառուցվածքը, սկսած 1917 թվականի հեղափոխության ժամանակներից, կառուցվել է հիերարխիայի և «Գողական օրենքին» (վրացերեն՝ «ქურდული კანონი» և ռուսերեն՝ «Воровской Закон») («գողական աշխարհի» անդամների վարքագիծը կարգավորող կանոնների հատուկ հավաքածու) խստորեն ենթարկվելու վրա: Այդ հանցավոր կազմակերպությունների անդամներն այն ժամանակ բուռն հակակոմունիստ էին, և մեծ մասամբ նրանցից պահանջվում էր համեստ, ոչ նյութական կյանք վարել: Սակայն, խորհրդային դարաշրջանի զարգացմանը զուգընթաց սկսեցին ի հայտ գալ նոր տեսակի հանցագործներ և հանցավոր կառույցներ, որոնք իրականում մտահոգված էին միայն հարստություն կուտակելով և իշխանությամբ: Այս անձինք կոտրեցին «գողական աշխարհի» ավանդական տեսակետները և ձևավորեցին նոր բանդաներ՝ հիմնված զուտ նյութապաշտական շահերի վրա: Պնդվում է նաև, որ խորհրդային պետությունը նպաստել է հանցավոր աշխարհի ավանդական կառուցվածքի ոչնչացմանը, որն իր հերթին հանգեցրել է «օրենքով գողերի» առասպելական կարգավիճակ ստանալուն³:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո, երբ նրա փոխարեն առաջացան մի շարք պետություններ, քրեական մշակույթը չէր անհետանալու: Այն ձևափոխվեց ու սկսեց նոր դրսևորում և ինքնություն ստանալ նոր իրականության մեջ՝ որպես նյութական բարիքների, իշխանության հասնելու այլընտրանքային ճանապարհ: Նորանկախ Հայաստանում քրեական բարքերի ազդեցության մեծացումը տեղի ունեցավ ընդհանուր հետխորհրդային տիրություն առկա սոցիալ-մշակութային, տնտեսական և քաղաքական, իրավական անեմիայի պայմաններում, երբ գործող համակարգերն արդեն իսկ փլուզված էին, իսկ նոր համակարգերը կա՛մ չէին ձևավորվել, կա՛մ դեռևս, գաղափարական առումով, բողբոջի նման նոր բացվելու փուլում էին: Այսպիսով, անոմիայի, իրավական և քաղաքական համակարգերի դեռևս չգծված սահմանների, մյուս կողմից՝ պետության կողմից հիմնական դաստիարակչական, գաղափարական գործառույթների վակուումի, կրթության մեջ բովանդակության և արժեքային քառսի պայմաններում գողականությունը ներխուժեց հանրային բոլոր հարաբերություններ՝ պետության մեջ ձևավորելով

¹ Տե՛ս *Քիշարյան Կ. Ա.*, Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտագործական մեկնաբանություններ), գիտ. խմբ.՝ **Առաքելյան Ս. Վ.**, Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջ 4, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5IzEu.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ashlarba v. Georgia* գործով 2014 թվականի հուլիսի 15-ի վճռի 22-րդ կետը, գանգատ թիվ 45554/08, (հասանելի է <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145572> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

³ Տե՛ս նույն տեղում, 22-րդ կետ: Քրեական ենթամշակույթի ձևավորման և զարգացման ընթացքի վերաբերյալ տե՛ս նաև *Հովակիմյան Գ.*, Քրեական բարքերի, լեզվի և վարքագծի ազդեցությունը սոցիալական հարաբերություններում բռնության դրսևորման վրա, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ *Տեր-Գաբրիելյան Գ.*, Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 32-55:

ստվերային կառավարման համակարգ՝ իր մշակութային, այդ թվում՝ խոսքային, վարքային և ինստիտուցիոնալ արտահայտումներով⁴:

Ներկայում Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը դեռևս չի զիջել իր դիրքերը և այն լայն տարածում ունի հասարակության տարբեր շերտերում, այս հանգամանքը փաստվել է թե՛ ներպետական, թե՛ միջազգային մակարդակներում:

Այսպես, հայրենական գիտության շրջանակում քրեական ենթամշակույթն ուսումնասիրվել է և քննարկման առարկա է դարձել բազմաթիվ գիտնականների կողմից:

Տ. Սիմոնյանի կողմից ՀՀ քրեակատարողական մի շարք հիմնարկներում կատարված հետազոտությունները, այդ մարմինների աշխատակիցների հետ ունեցած հարցազրույցները բացահայտել են մի պատկեր, որը լրջագույն կրիմինոգեն վտանգ է պարունակում երիտասարդների հանցավորության առումով: Այս հիմնարկների ներսում ադմինիստրացիան գրեթե անզոր է և կատարում է միայն հսկողության ու հիմնարկի արտաքին սահմանների պաշտպանության գործառույթ: Այնտեղ ներքին կյանքը կարգավորվում և ղեկավարվում է գողերի և հեղինակությունների կողմից, և հաճախ ուղղիչ հիմնարկի ադմինիստրացիան ներքին կարգ ու կանոնի պահպանման համար դիմում է վերջիններիս օգնությանը, ինչը հանգեցնում է կրիմինոգեն ծանր հետևանքների, քանզի բարձրանում և ամրապնդվում է այդ խմբային լիդերների հեղինակությունը⁵:

Ա. Առաքելյանի հարցումների արդյունքները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի բնակչության տարբեր խմբերի բազմաթիվ ներկայացուցիչների շրջանում բավականին տարածված է պատկերացումն այն մասին, որ կենսական շատ խնդիրների լուծման համար բռնության կիրառումը ոչ միայն ընդունելի է, այլ նույնիսկ անհրաժեշտ կամ անխուսափելի: Դրան զգալի չափով նպաստում է նաև հանցավոր («գողական») գաղափարախոսության և բարոյականության ազդեցության ուժեղացումը: Մասնավորապես, շատերը (հատկապես անչափահասները և երիտասարդները) ոգեշնչված են հանցավոր կյանքի ռոմանտիզմով, ինչը հաճախ և կանխորոշում է միջանձնային հարաբերություններում նրանց վարքագիծը⁶:

Ըստ Ա. Գաբուլյանի՝ հանցավորության մակարդակի վրա կարող է ազդեցություն ունենալ նաև այս կամ այն տարածաշրջանում քրեական հեղինակությունների առկայությունը, հատկապես այնպիսիք, որոնք ունեն հեղինակություն ոչ միայն տարածաշրջանային, այլև հանրապետական մասշտաբով: Այդպիսի անձանց առկայությունն ազդում է հանցավորության վրա մի քանի ուղիներով: Առաջին հերթին նրանք կարող են մեծաշնորհել հանցավոր գործունեությունը, որը կարող է նպաստել ընդհանուր քրեաիրավական հանցավորության որոշակի օբյեկտիվ նվազման, որովհետև հանցավորությունը, եթե կարելի է այդպես ասել, կգտնվի այդ անձի (անձանց) թողտվության սահմաններում: Երկրորդ հերթին, այդպիսի անձանց առկայությունը նպաստում է հանցավորության լատենտիզացիային, որովհետև իրավապահ մարմինները հաճախ գործում են իրենց գործունեության նկատմամբ այդ անձի ռեակցիան հաշվի առնելով, կամ էլ նրա հետ գտնվում են կոռուպցիոն կապերի մեջ: Այդ պատճառով, այդպիսի տարածաշրջաններում օրենքը կիրառելիս երկակի ստանդարտներն ավելի տարածված են, իսկ պատժի անխուսափելիության սկզբունքն ավելի հաճախ է խախտվում: Հետևաբար, հանցավորության՝ վիճակագրորեն գրանցվող, համեմատաբար ցածր մակարդակն այնպիսի տա-

⁴ Տե՛ս Հովակիմյան Գ., նշված աշխ., էջեր 47, 55, 60:

⁵ Տե՛ս Սիմոնյան Տ. Վ., Երիտասարդների հանցավորության կրիմինոլոգիական բնութագիրը Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի համար, Երևան, 2004, էջ 139:

⁶ Տե՛ս Արակеляն Ս. Վ., Насильственная преступность в Республике Армения, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2014, էջ 105:

րաձաշրջաններում, ինչպիսիք են Արմավիրը, Կոտայքը, Գեղարքունիքը կարող են լինել նաև վերը նշված պատճառներով հանցավորության լատենտիզացիայի արդյունք⁷:

Հայրենական գիտության շրջանակներում քրեական ենթամշակույթին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են նաև Ռ. Հակոբյանը⁸, Հ. Խաչիկյանը⁹, Վ. Գալստյանը¹⁰, Ա. Ասատրյանը¹¹ և այլոք:

Այսպիսով, հարկ է փաստել, որ հայրենական գիտության մեջ բավականին մանրամասն ուսումնասիրված է քրեական ենթամշակույթի տարածվածությունը և դրա բացասական ազդեցությունն ինչպես քրեակատարողական հիմնարկներում, այնպես էլ դրանցից դուրս՝ հասարակության այլ շերտերի շրջանակներում:

Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի առկայությունը տարբեր տարիներին արձանագրվել է նաև միջազգային մակարդակում՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (այսուհետ նաև՝ ԽԿԿ) կողմից: Այսպես՝ պատվիրակությունը 2010 թվականին կատարած իր այցի ժամանակ նկատել է, որ «Նուբարաշեն» և «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկներում առկա է անձնակազմի կողմից քրեակատարողական հիմնարկում պահվող՝ ընտրված թվով անձանց իրավասություններ պատվիրակելու ընդհանուր միտում, որոնք գտնվում են քրեակատարողական հիմնարկի ոչ պաշտոնական աստիճանակարգման գազաթամասում, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկում պահվող «առաջնորդին» (այսպես կոչված՝ «զոն նայողին»), և որոնց օգտագործում են՝ վերահսկելու համար քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձանց: «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում «առաջնորդին», իր իրավասությունն իրականացնելու համար, ակնհայտորեն տրվել էին որոշ արտոնություններ, ինչպես օրինակ՝ հաստատությունում համեմատաբար ազատ տեղաշարժվելու և ցանկացած բանտախուց մտնելու հնարավորություն: «Կոշ» քրեակատարողական հիմնարկում «առաջնորդը» պարզապես պատասխանատու էր քրեակատարողական հիմնարկում պահվողների շրջանում կարգուկանոն պահպանելու համար: Պարզվել է նաև, որ նրանք, ովքեր չէին ցանկացել կամ ի վիճակի չէին եղել լիարժեք պաշտպանություն ստանալու դիմաց «առաջնորդին» տրամադրել ֆինանսական կամ այլ միջոցներ, մեկուսացվել և հայտնվել էին ահաբեկման վտանգի տակ: Անձնակազմի այն անդամները, ում հետ զրուցել են պատվիրակության անդամները, նշել են, որ սահմանափակ թվով աշխատողներ ունենալու հանգամանքը նրանց այլընտրանքի հնարավորություն չէր տվել, քան «առաջնորդին» իրավասությունների զգալի մասը վերապահելը՝ քրեակատարողական հիմնարկում անվտանգությունն ապահովելու համար: Միևնույն ժամանակ, անձնակազմը խորապես համոզված էր, որ «կառավարման» այս տեսակը կենսունակ էր այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրանք կարող էին ապահովել, որ «առաջնորդը» չկարողանա օգտագործել քրեակատարողական հիմնարկում

⁷ Տե՛ս *Գաբույան Ա. Ա.*, Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2008, էջ 120:

⁸ Տե՛ս *Հակոբյան Ռ. Խ.*, Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի քրեաբանական հիմնահարցերը, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի համար, Երևան, 1999, էջեր 27, 41, 100-104, 115-120, 193-196:

⁹ Տե՛ս *Խաչիկյան Ա. Մ.*, Лишение свободы и актуальные проблемы его исполнения в Республике Армения, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2008, էջեր 245-254:

¹⁰ Տե՛ս *Գալստյան Վ. Մ.*, Կազմակերպված հանցավորության քրեաիրավական բնութագիրը և դրա դեմ պայքարի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի հայցման, Երևան, 2011, էջեր 18-20:

¹¹ Տե՛ս *Ասատրյան Ա. Է.*, Պենիտենցիար հանցավորությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի հայցման, Երևան, 2016, էջեր 63-81:

պահվող անձանց մեծամասնության վրա ունեցած իրենց ազդեցությունն ի վնաս քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի¹²:

2015 թվականի այցի ընթացքում կրկին նկատվել է ընդհանուր միտում առ այն, որ այցելած քրեակատարողական հիմնարկների ղեկավարությունը և անձնակազմը մասամբ պատվիրակում էին լիազորությունները որոշակի թվով դատապարտյալների, որոնք գտնվում էին բանտային ոչ պաշտոնական հիերարխիայի վերևում, այսպես կոչված «նայողներ», և օգտագործում էին նրանց՝ դատապարտյալների նկատմամբ հսկողության (կարգապահությունը պահպանելու) համար: Իրենց լիազորություններն իրականացնելու համար «նայողներին» ըստ երևույթին տրվել է որոշակի արտոնություններ, ինչպիսիք են հաստատություններում համեմատաբար ազատ տեղաշարժվելու և ցանկացած խուց մուտք գործելու հնարավորությունը¹³:

2019 թվականին կատարած այցի արդյունքում արձանագրվել է, որ դատապարտյալների միջև բռնությունը, ահաբեկումը և շորթումը խնդիր են մնացել այցելած քրեակատարողական հիմնարկների մեծ մասում, և դա ակնհայտորեն կապված էր ոչ ֆորմալ բանտային հիերարխիայի մշտական ազդեցության հետ¹⁴:

Քրեական ենթամշակույթի առկայությունն արձանագրվել է նաև ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեի կողմից: Այսպես, Կոմիտեն նշել է, որ քրեակատարողական հիմնարկներում դատապարտյալների միջև բռնության դեպքերը կարող են լինել քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի և ոչ ֆորմալ հիերարխիայի գոյության արդյունք, որը, չնայած վերջին տարիներին նվազմանը, կարծես թե դեռևս էական ազդեցություն ունի քրեակատարողական համակարգի վրա: Կոմիտեն շարունակել է մտահոգված լինել քրեակատարողական աշխատակիցների պակասով, ինչն ավելացնում է «հանցավոր առաջնորդներից» կախվածությունը՝ քրեակատարողական հիմնարկներում անվտանգությունն ապահովելու համար¹⁵:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի առկայության փաստը և դրա դեմ պայքար մղելու անհրաժեշտությունը, ըստ էության, ընդունվում է նաև պետության կողմից:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագրի համաձայն՝ օրենքի առջև բոլորի հավասարության երաշխավորման, խտրականության դրսևորումների կանխման, ինչպես նաև հավասար իրավունքների իրագործման նպատակով Կառավարությունը շարունակելու է անզիջում պայքար մղել և անհանդուրժողականություն ցուցաբերել քրեական ենթամշակույթի նկատմամբ՝ բացառելով քրեակատարողական հիմնարկներում արտոնյալ-

¹² Տե՛ս Ձեկույց Հայաստանի կառավարությանը՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (CPT) 2010 թվականի մայիսի 10-21-ը Հայաստան կատարած այցելության վերաբերյալ, Ստրասբուրգ, 2010, 66-67-րդ կետերը, էջեր 53-54, (հասանելի է https://www.gov.am/u_files/file/kron/CPT_arm_final.pdf հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

¹³ Տե՛ս Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 October 2015, Ստրասբուրգ, 2016, 53-րդ կետը, էջ 33, (հասանելի է <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806bf46f> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

¹⁴ Տե՛ս Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 12 December 2019, Ստրասբուրգ, 2021, էջ 4, (հասանելի է <https://rm.coe.int/1680a29ba1> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

¹⁵ Տե՛ս Concluding observations on the fourth periodic report of Armenia of the Committee against Torture of the United Nations, 2017, 31-րդ կետ, էջեր 9-10, (հասանելի է https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CAT/C/ARM/CO/4&Lang=En հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

ների առկայությունը¹⁶:

Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի տարածվածության մասին վկայում է նաև դատական պրակտիկան: Այսպես, դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից երևում է, որ նույնիսկ մինչև քրեական ենթամշակույթին առնչվող հանցակազմերի նախատեսումը տեղի ունեցած դեպքերի վերաբերյալ քննվող քրեական գործերում առկա են բազմաթիվ տվյալներ, որոնք վկայում են քրեական ենթամշակույթի գոյության և ազդեցիկ բնույթ ունենալու մասին:

Այդպիսի տվյալներ, ի թիվս այլնի, առկա են Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ թիվ ԵԷԴ/0033/01/12 քրեական գործով 2012 թվականի հունիսի 25-ի դատավճռում, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ թիվ ԵԿԴ/0267/01/16 քրեական գործով 2017 թվականի հունիսի 16-ի դատավճռում, Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ՇԴ/0070/01/17 քրեական գործով 2019 թվականի հունիսի 26-ի դատավճռում, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ թիվ ԵԴ/0896/01/19 քրեական գործով 2021 թվականի սեպտեմբերի 15-ի դատավճռում, Վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ թիվ ԿԴ2/0003/01/16 քրեական գործով 2019 թվականի մարտի 21-ի որոշման մեջ, Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ թիվ ԱՐԱԴ/0024/01/15 քրեական գործով 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի որոշման մեջ, Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի՝ թիվ ԵՇԴ/0088/01/17 քրեական գործով 2023 թվականի մայիսի 26-ի որոշման մեջ¹⁷:

Քրեական ենթամշակույթի գոյությունը և դրա բացասական հետևանքները տարբեր տարիների ընթացքում բազմիցս փաստվել է նաև Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի (այսուհետ նաև՝ ՄԻՊ) կողմից: Այսպես՝ գրեթե բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում առավելապես տիրում է անգործություն: Ազատ ժամանակը լրացվում է կալանավորվածների ու դատապարտյալների կողմից կազմակերպվող խաղերով, որը միայն նպաստում է քրեակատարողական հիմնարկներում առկա «քրեական ենթամշակույթի» դրսևորումների և վերահսկողության ներքին կառուցակարգերի տարածմանը: Հետագայում հայտնվելով ազատության մեջ՝ այդ անձինք ոչ միայն պատրաստ չեն ինտեգրվելու հասարակությանը: Հակառակը՝ այդ անձինք իրենց հետ հասարակություն են բերում հիմնարկում ձեռքբերված և վերարտադրված «քրեական ենթամշակույթ», և, որպես կանոն, անմիջապես նոր հանցանք են գործում ու նորից վերադառնում քրեակատարողական հիմնարկ¹⁸:

2013 թվականի ընթացքում ՄԻՊ-ի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույցի համաձայն՝ ուսումնասիրություններով արձանագրվել է ազատազրկվածների շրջանում որոշակի ենթամշակույթի առկայությունը, որի արդյունքում՝ ոչ ֆորմալ հիերարխիայի ամենաբարձր տեղում գտնվող ազատազրկվածների կողմից նվաստացնող վերաբերմունքի են արժանանում «խոցելի» ազա-

¹⁶ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին» Հայաստանի Հանրապետության ազգային ժողովի՝ ԱԺՈ-002-Ն որոշման 5.6-րդ բաժինը, ընդունվել է 2021 թվականի օգոստոսի 26-ին, ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի սեպտեմբերի 5-ին, Միասնական կայք 2021.08.23-2021.09.05 Պաշտոնական հրապարակման օրը 26.08.2021:

¹⁷ Տե՛ս www.datalex.am Դատական տեղեկատվական համակարգ (հասանելի է 04.10.2024թ. դրությամբ):

¹⁸ Տե՛ս ՄԻՊ-ի զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ որպես կանխարգելման անկախ ազգային մեխանիզմ, Երևան, 2011, էջ 25, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/68269b43c9a7c7365200e9f7bdc3ebfb.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

տազրկվածները¹⁹:

2015 թվականի ընթացքում ՄԻՊ-ի գործունեության, մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդման համաձայն՝ քրեական ենթամշակույթով առաջնորդվող ազատությունից զրկված անձինք առանձնագրույցների ընթացքում մշտապես նշել են, որ ցանկացած աշխատանք լինելու պարագայում չեն ներգրավվի այդ աշխատանքներում, քանի որ դա հարիր չէ իրենց: Խնդրահարույց է, որ այս երևույթը արձանագրվել է մի քանի տարի ի վեր և քրեակատարողական համակարգը որևէ միջոց չի ձեռնարկում այս ենթամշակույթը վերացնելու, դատապարտյալներին ուղղելու և վերաինտեգրելու ուղղությամբ: Արդյունքում, կալանավորված անձանց և դատապարտյալների շրջանում քրեական ենթամշակույթն ավելի է տարածվում, իսկ դատապարտյալներին ուղղելու հնարավորությունը՝ նվազում²⁰:

ՄԻՊ-ի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2018 թվականի գործունեության վերաբերյալ տարեկան զեկույցի համաձայն՝ հասարակությունից մեկուսացվելով ազատությունից զրկված անձանց շրջանակում ժամանակի ընթացքում ձևավորվում է արժեքների, համոզմունքների, սովորույթների և վարքագծի կանոնների համակարգ՝ ենթամշակույթ, որը տարածվում է ազատությունից զրկման վայր ընդունված անձանց վրա: Հետխորհրդային երկրներում լայն տարածում ստացած բանտային ենթամշակույթին բնորոշ են հանցավոր տարրեր, որոնք հիմք են հանդիսանում քրեական ենթակառուցվածքների ձևավորման և ամրապնդման համար: Այսպիսի ենթամշակույթի տարածումն իրենից բարձր հանրային վտանգավորություն է ներկայացնում ինչպես Քրեակատարողական հիմնարկներում, այնպես էլ արտաքին աշխարհում, ուստի դրա կապակցությամբ պետք է ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ²¹:

Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգի համաձայն՝ քրեական ենթամշակույթը չի սահմանափակվում միայն քրեակատարողական հիմնարկներում տարածվելով, այն ծավալված է հասարակության առավել լայն շրջանակներում, ուստի այն պետք է արտացոլվի նաև հանցավորության դեմ պայքարի պետության քաղաքականության մեջ՝ ապահովելով արդյունավետ միջոցների կիրառում: Քրեական ենթամշակույթի արմատավորված և բազմատարր բնույթը պահանջում է, որպեսզի պետությունը դրա նկատմամբ որդեգրի հատուկ և բազմակողմանի քաղաքականություն: Այն պետք է իրականացվի՝ հաշվի առնելով ենթամշակույթի արմատները, դրա ազդեցության տարածման ուղիները և հեռանկարները²²:

¹⁹ Տես ՄԻՊ-ի՝ 2013 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, Երևան, 2014, էջ 353, (հասանելի է <https://www.ombuds.am/images/files/afe1e423a8f465a4fba32ccc27ef913a.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

²⁰ Տես ՄԻՊ-ի՝ 2015 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդում, Երևան, 2016, էջեր 357-358, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/a42b07b145e69f9193cda108ef262d7c.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

²¹ Տես ՄԻՊ-ի տարեկան զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2018 թվականի գործունեության վերաբերյալ, Երևան, 2019, էջ 337, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/159e14f47f029294110998e75a5433f.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

²² Տես ՄԻՊ-ի արտահերթ հրապարակային զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգը, Երևան, 2018, էջ 43, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/2094e1a8f0bd3e90d09d07b8b65d2fd6.pdf> հղումով):

Քրեակատարողական հիմնարկներում ազատությունից զրկված անձանց շրջանակում քրեական ենթամշակույթի գոյության փաստն արձանագրվել է նաև ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբի (այսուհետ նաև՝ Դիտորդների խումբ) կողմից:

Այսպես՝ Դիտորդների խմբի՝ 2020 թվականի գործունեության հաշվետվության համաձայն՝ քրեական ենթամշակույթը հատուկ է հետսովետական երկրներին, ինչպիսին է Հայաստանը: Այն իրենից ենթադրում է ՔԿՀ-ում պահվող անձանց աստիճանակարգություն, երբ ամենաբարձր աստիճանին գտնվող անձինք վայելում են ազատագրված մյուս անձանց և ՔԿՀ-ի աշխատակիցների հարգանքը, իսկ ամենաստորին աստիճանին գտնվողներն արժանանում են նվաստացուցիչ վերաբերմունքի: Հայաստանում գրեթե բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում առկա է բանտարկյալների բաժանում ոչ ֆորմալ հիերարխիկ խմբերի²³:

Քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի գոյության փաստն արձանագրվել է նաև այլ հետազոտողների աշխատություններում, որոնց համաձայն՝

- Քրեական բարքերի և բռնության խտացված ազդեցությունն առկա է փակ միջավայրերում, որտեղ և տեղի է ունենում դրանց անարգել վերարտադրությունը, որն ազդում է «դրսի» հասարակության վրա: Այս առումով առավել խոցելի են փակ հաստատությունները, մասնավորապես, ազատագրկման վայրերը. ենթամշակույթ կրողները, իշխանության կողմից խրախուսվող և հաստատված բարքերին հենվելով (այդ բարքերն արդեն նույնիսկ չի կարելի անվանել «ոչ ֆորմալ», քանի որ դրանք կազմում են այդ հաստատությունների ամենօրյա գործունեության հիմքը և նույնիսկ նշվում են պաշտոնական դիսկուրսում որպես քրեակատարողական հաստատությունների մշակույթ), իշխանության և տնտեսական միջոցների տիրապետման նպատակով տարածում են իրենց բարքերը յուրաքանչյուր նորեկի ընդգրկմամբ²⁴:

- Որպես կանոն՝ վարչակազմը միջանձնային հարաբերություններին չի միջամտում, այն քիչ ազդեցություն ունի միջանձնային հարաբերությունների վրա, նման հարցերը հիմնականում կարգավորում են «քրեական» հեղինակությունները²⁵:

- ներկայում Հայաստանում գործում է գողական օրենք (պռագոն), որը տարբերվում է խորհրդային նախատիպից թե՛ էթիկական սկզբունքներով, թե՛ հիերարխիայի կառուցվածքով, թե՛ դրա աջակցության և բանտի վարչակազմի հետ փոխհարաբերությունների առումով²⁶:

Հարկ է նշել, որ քրեական ենթամշակույթը, բացի քրեակատարողական հիմնարկներից, հանդիպում է նաև հասարակության այլ շրջանակում ևս, ինչի մասին են վկայում տարբեր աղբյուրներում առկա տվյալները:

Այսպես, Զինված ուժերում առկա քրեական ենթամշակույթին անդրադարձել է ՄԻՊ-ը,

04.10.2024 թ. դրությամբ):

²³ Տե՛ս Դիտորդների խմբի՝ 2020 թվականի գործունեության հաշվետվություն /ամենամյա/, Հայաստան, 2021, էջեր 80, 87 (հասանելի է <https://prisoninitiatives.am/reports/18277/> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

²⁴ Տե՛ս Հովակիմյան Գ., նշված աշխ., էջեր 83-84:

²⁵ Տե՛ս Իշխանյան Ա., Ռևազյան Ռ., Ազատագրկում, թե՛ տառապանք, Կյանքը քրեակատարողական հիմնարկներում, զեկույց, «Հայաստանի Հելսինկյան կոմիտե» ԻՀԿ, Երևան, 2013, էջ 39, (հասանելի է <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/12/zekuyc-2014Arm-NN.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

²⁶ Տե՛ս Իսկանդարյան Ն. և այլ համահեղինակներ, Ոչ ֆորմալ հարաբերությունները Հայաստանի ազատագրկման վայրերում. Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկի օրինակով, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ ՀԿ, 2017, էջ 8, (հասանելի է http://www.csi.am/sites/default/files/library/report_prison_subculture%20Arm.pdf հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

համաձայն որի՝ դեռևս առկա է այսպես կոչված «դեդոլվձինա» երևույթը, որը բերում է «հին» և «նոր» ծառայողների միջև անթույլատրելի խտրականության, նաև անմարդկային և հանցավոր սովորույթների արմատավորման²⁷:

Մեկ այլ աշխատության համաձայն՝ բանակում քրեական վարքի և բռնության դրսևորումները կարող են մեծապես պայմանավորված լինել հասարակության որոշ հատվածների դավանած արժեքներով, մասնավորապես հասարակությունում առկա քրեական բնույթի կարծրատիպերով և տաբուներով: Ներանձնային հարաբերությունների կարգավորման մեխանիզմներում և ինստիտուտներում առկա են բացեր, որոնք ինքնաբերաբար լրացվում են ոչ ֆորմալ մեխանիզմներով և ինստիտուտներով: Այդպիսի ինստիտուտների և մեխանիզմների շարքին են դասվում քրեական ենթամշակույթից բխող ներանձնային հարաբերությունների կարգավորման մոդելները²⁸:

Քրեական ենթամշակույթը բացասական ազդեցություն է թողնում նաև անչափահասների վրա, ինչին անդրադարձել են տարբեր հեղինակներ:

Այսպես՝ ըստ Ա. Գաբուզյանի՝ ռեցիդիվիստների վերաբերյալ ուսումնասիրությունները, որոնցից շատերը հանդիսանում են քրեական ենթամշակույթի ներկայացուցիչներ, ցույց են տվել, որ նրանցից գրեթե 80 %-ն ունեցել են առաջին շփումները քրեական ենթամշակույթի ներկայացուցիչների հետ հենց անչափահաս տարիքում, իսկ նրանց սոցիալական միջավայրը բնութագրվում էր որպես ծայրահեղ անբարենպաստ. աղքատ ընտանիք, բռնության տարածում, ալկոհոլիզմ, նարկոտիզմ, ծնողների ցածր կրթական մակարդակ, ծնողներից մեկի բացակայություն և այլն²⁹:

Ա. Մարգարյանի կարծիքով՝ երեխաների մի մասի վրա իր անմիջական ազդեցությունն ունի նաև «գողական աշխարհի ռոմանտիզմով» հետաքրքրվելը, դրա լույսի ներքո երևույթները «ճիշտ» կամ «սխալ» դիտարկելը, «գողական աշխարհի օրենքներով» կենսակերպ վարելու, «լավ տղա», «ճիշտ տղա» կարգավիճակ ձեռք բերելու ձգտումը, ինչը ենթադրում է իրավապահ մարմիններին տեղեկատվություն չտալ, նրանց հետ չհամագործակցել³⁰:

Այս առումով հատկանշական է, որ 2019 թվականին ՀՀ ԱՆ «Աբովյան» ՔԿՀ կատարած այցելությունների ընթացքում Դիտորդների խմբի անդամները անչափահաս կալանավորված անձանց հետ զրույցից հետո եզրահանգել են, որ հիմնարկում գտնվող բոլոր անչափահասները հակում ունեն հարելու քրեական ենթամշակույթին, և իրենց արարքները որոշ մասամբ նաև պայմանավորված էին այդ ենթամշակույթին առնչվելու ցանկությամբ (անչափահասներից մեկը նշել է, որ մի անգամ գողություն է կատարել, ինքնակամ գնացել է ոստիկանություն և խնդրել, որ իրեն տանեն բանտ, որպեսզի «արագ հայտնվի գաղութում»)³¹:

Ուշադրության է արժանի նաև դպրոցականների շրջանում բռնության վրա քրեական են-

²⁷ Տե՛ս ՀՀ մարդու իրավունքների առաջին պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին 2005 թվականի տարեկան զեկույց, Երևան, 2006, էջ 92, (հասանելի է <https://www.ombuds.am/images/files/3a40ddeca72b5ef727f2567b257cbdbd.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

²⁸ Տե՛ս Պեպրոսյան Դ., Ավագյան Յու., ՀՀ զինված ուժերում առկա քրեական բարքերի և վարքային մոդելների վերլուծություն, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ Տեր-Գաբրիելյան Գ., Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 150-151, 154:

²⁹ Տե՛ս Գաբուզյան Ա.Ա., նշված աշխ., էջեր 97-98:

³⁰ Տե՛ս Մարգարյան Ա. Ռ., Անչափահասների հանցավորության կրիմինալոգիական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. դոկտորի գիտ. աստիճանի հայցման համար, Երևան, 2017, էջ 217:

³¹ Տե՛ս Դիտորդների խմբի՝ 2019 թվականի գործունեության տարեկան հաշվետվություն, Հայաստան, 2020, էջ 37, (հասանելի է <https://prisoninitiatives.am/reports/14072/> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

թամշակույթի ազդեցությունը հիմնավորող, ստորև ներկայացված հետազոտությունը:

Այսպես, 2019 թվականի օգոստոս-հոկտեմբեր ամիսներին իրականացված հետազոտության համաձայն՝ դպրոցական բռնության հիմքերը գրեթե լիովին համընկնում են քրեական ենթամշակույթի բարքերին: Հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս նկատել, որ դպրոցական բռնությունը դիտարկելի է գողական կամ քրեական ենթամշակույթի մոդելի համանմանությամբ, երբեմն՝ նույնիսկ դրա ամենանուրբ դրսևորումներով: Դպրոցական բռնությունը, առնվազն հասկացությունների մակարդակում, կրկնօրինակում է գողական ենթամշակույթը: Բնականաբար, գողական տերմինաբանությունը չի առաջանում դպրոցի ներսում, այլ ձևավորվում է տարբեր աշակերտների կենսափորձերի համադրությունից՝ բակային, ու գուցե, ընտանիքից եկող փորձառությունը տեղափոխելով դպրոց³²:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ հարկ է արձանագրել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը տարածում ունի հասարակության տարբեր շերտերում: Նման պայմաններում, չենք կարող համաձայնվել այն տեսակետի հետ, որ քրեական ենթամշակույթին առնչվող հանցակազմերը նախատեսող «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2020 թվականի հունվարի 22-ի թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենք³³ ընդունելով՝ օրենսդիրը կարգավորել է այնպիսի հարաբերություններ, որոնք տարածված չեն մեր հասարակությունում, բայց կարող են ունենալ եզակի բացասական դրսևորումներ և վերաբերում են անձանց նեղ շրջանակում ձևավորվող հարաբերություններին³⁴:

Այսպիսով, հայաստանյան հասարակության վրա քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը, դրա դրսևորումների բազմազանությունը և տարածվածությունը վկայում են քրեական ենթամշակույթի դրսևորումների վտանգավորության բարձր աստիճանի մասին: Նման պայմաններում, առանց քրեաիրավական գործիքակազմի, բացառապես իրավական այլ միջոցներով (օրինակ՝ վարչական իրավունքի շրջանակում վարչական տույժերի կիրառմամբ, քաղաքացիական իրավունքի շրջանակում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձմամբ, քրեակատարողական իրավունքի շրջանակում տույժի միջոցների կիրառմամբ) քննարկվող ենթամշակույթի դեմ պայքար մղելը, կարծում ենք, անարդյունավետ է:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք հանգել հետևության, որ՝

- Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը՝ որպես սոցիալական երևույթ, ունի բազմամյա պատմություն, որի ընթացքում այն, ենթարկվելով որոշակի փոփոխությունների, շարունակում է պահպանել իր գոյությունը և դեռևս չի զիջում իր դիրքերը:

³² Տե՛ս *Սմբարյան Հ.*, Բռնության առաջացման պատճառները և կանխարգելման մեխանիզմները ՀՀ միջնակարգ կրթության ոլորտում, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ *Տեր-Գաբրիելյան Գ.*, Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 91-92, 106, 116:

³³ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, ընդունվել է 2020 թվականի հունվարի 22-ին, ուժի մեջ է մտել 2020 թվականի փետրվարի 22-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2020.02.21/13(1568) Հոդ.167:

³⁴ Տե՛ս Հանրապետության նախագահը ստորագրել է ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին օրենքների փաթեթը, 2020 թվականի փետրվարի 18, (հասանելի է <https://www.president.am/hy/signed-laws/item/2020/02/18/President-Armen-Sarkissian-signed-law/> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

- Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը տարածում ունի հասարակության տարբեր շերտերում: Քրեական ենթամշակույթը, թեև, առավելապես տարածված է քրեակատարողական հիմնարկներում ազատությունից զրկված անձանց շրջանում, սակայն դրա ազդեցությունը սահմանափակված չէ միայն վերոնշյալ սուբյեկտների շրջանակով: Վերջիններս նպաստում են քրեակատարողական հիմնարկներում տիրող քրեական ենթամշակույթի տարածմանը, ինչի արդյունքում այն իր տարածումն է գտել նաև հասարակության տարբեր շերտերում, այդ թվում նաև՝ անչափահասների շրջանում, Հայաստանի Հանրապետության Չինված ուժերում:

Վերոգրյալ հետևությունների պայմաններում չենք կարող համաձայնվել այն տեսակետի հետ, որ քրեական ենթամշակույթին առնչվող հանցակազմերը նախատեսող «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2020 թվականի հունվարի 22-ի թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենքն ընդունելով՝ օրենսդիրը կարգավորել է այնպիսի հարաբերություններ, որոնք տարածված չեն մեր հասարակությունում, բայց կարող են ունենալ եզակի բացասական դրսևորումներ և վերաբերում են անձանց նեղ շրջանակում ձևավորվող հարաբերություններին:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ հայաստանյան հասարակության շրջանում քրեական ենթամշակույթի գոյության և տարածվածության մասին վերը մեջբերված սոցիալ-իրավական հետազոտությունները և մեր կողմից կատարված հետևություններն ունեն քրեաիրավական կարևոր նշանակություն: Այսպես, դրանցով հաստատվում է հայաստանյան հասարակության վրա քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը, որպիսի հանգամանքը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) հաշվի է առնում քրեական ենթամշակույթի դեմ առավել արդյունավետ պայքար մղելու համար օրենսդրական (այդ թվում նաև՝ քրեաիրավական) բազա ստեղծելու վերաբերյալ պետության որոշման հիմնավորվածությունը գնահատելիս³⁵: Այդպիսի օրենսդրական բազա ստեղծելու քայլերից մեկն էլ քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեականացումն է:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նշել, որ հայաստանյան հասարակության վրա քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը, դրա դրսևորումների բազմազանությունը և տարածվածությունը վկայում են քրեական ենթամշակույթի դրսևորումների վտանգավորության բարձր աստիճանի մասին: Նման պայմաններում, առանց քրեաիրավական գործիքակազմի, բացառապես իրավական այլ միջոցներով (օրինակ՝ վարչական իրավունքի շրջանակում վարչական տույժերի կիրառմամբ, քաղաքացիական իրավունքի շրջանակում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձմամբ, քրեակատարողական իրավունքի շրջանակում տույժի միջոցների կիրառմամբ) քննարկվող ենթամշակույթի դեմ պայքար մղելը, կարծում ենք, անարդյունավետ է: Հետևաբար, քրեական ենթամշակույթի դեմ արդյունավետ իրավական պայքար մղելու կարևոր գրավական քրեաիրավական գործիքակազմը, որի լրամշակմանը և կատարելագործմանը միտված՝ հիրավի մեծ ջանքեր պետք է գործադրվեն:

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է քրեական ենթամշակույթի՝ որպես յուրահատուկ սոցիալական երևույթի տարածման միտումներին Հայաստանի Հանրապետությունում: Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը՝ որպես սոցիալական երևույթ, ունի բազմաձև պատմություն, որի ընթացքում, ենթարկվելով որոշակի փոփոխությունների, այն շարունակում է պահպանել իր գոյությունը և դեռևս չի զիջում իր դիրքերը: Ուսումնա-

³⁵ Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի՝ Ashlarba v. Georgia գործով նշված վճիռի 36-րդ կետը:

սիրելիվ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթի գոյության վերաբերյալ ներպետական և միջազգային տարբեր սոցիալ-իրավական հետազոտություններ՝ հանգել ենք հետևության, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական ենթամշակույթը տարածում ունի հասարակության տարբեր շերտերում, այդ թվում նաև՝ քրեակատարողական հիմնարկներում ազատությունից զրկված անձանց շրջանում, անչափահասների շրջանում, Հայաստանի Հանրապետության Ձինված ուժերում:

Արդյունքում, գտել ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության հասարակության վրա քրեական ենթամշակույթի ազդեցությունը, դրա դրսևորումների բազմազանությունը և տարածվածությունը վկայում են քրեական ենթամշակույթի դրսևորումների վտանգավորության բարձր աստիճանի մասին: Նման պայմաններում, առանց քրեաիրավական գործիքակազմի, բացառապես իրավական այլ միջոցներով (օրինակ՝ վարչական իրավունքի շրջանակում վարչական տույժերի կիրառմամբ, քաղաքացիական իրավունքի շրջանակում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձմամբ, քրեակատարողական իրավունքի շրջանակում տույժի միջոցների կիրառմամբ) քննարկվող ենթամշակույթի դեմ պայքար մղելը, կարծում ենք, անարդյունավետ կլինի: Հետևաբար, քրեական ենթամշակույթի դեմ արդյունավետ իրավական պայքար մղելու կարևոր գրավական քրեաիրավական գործիքակազմն է:

Annotation. The article is devoted to the tendencies of spreading criminal subculture as a unique social phenomenon in the Republic of Armenia. Criminal subculture as a social phenomenon in the Republic of Armenia has a long history, during which, having undergone certain changes, it continues to exist and still does not give up its position. Having studied various domestic and international socio-legal studies on the existence of criminal subculture in the Republic of Armenia, we came to the conclusion that criminal subculture in the Republic of Armenia is widespread in various strata of society, including among persons deprived of liberty in penitentiary institutions, among minors, in the Armed Forces of the Republic of Armenia.

As a result, we have found that the influence of criminal subculture on the society of the Republic of Armenia, the diversity and prevalence of its manifestations testify to the high degree of danger of manifestations of criminal subculture. In such conditions, without criminal law instruments, we think it would not be effective to fight the discussed subculture exclusively by other legal means (for example, by applying administrative penalties within the framework of administrative law, confiscation of property of illegal origin within the framework of civil law, use of penalties within the framework of law enforcement rights). Therefore, criminal law tools are an important guarantee of an effective legal fight against criminal subculture.

Аннотация. Статья посвящена тенденциям распространения криминальной субкультуры как уникального социального явления в Республике Армения. В Республике Армения криминальная субкультура как социальное явление имеет давнюю историю, в течение которой, претерпев определенные изменения, она продолжает сохранять свое существование и до сих пор не сдает своих позиций. Изучив различные отечественные и международные социально-правовые исследования о существовании криминальной субкультуры в Республике Армения, мы пришли к выводу, что криминальная субкультура в Республике Армения широко распространена в различных слоях общества, в том числе среди лиц, лишенных свободы в пенитенциарных учреждениях, среди несовершеннолетних, в Вооруженных Силах Республики Армения.

В результате исследования мы установили, что влияние криминальной субкультуры на общество Республики Армения, разнообразие и распространенность ее проявлений свидетельствуют о высокой степени опасности криминальной субкультуры. В таких условиях, без уголовно-правовых инструментов, бороться с анализируемой субкультурой исключительно иными правовыми средствами (например, путем применения административных наказаний в рамках административного права, конфискации имущества незаконного происхождения в рамках гражданского права, использования мер взыскания в рамках уголовно-исполнительного права), полагаем, будет неэффективным. Поэтому уголовно-правовой инструментарий является важной гарантией эффективной правовой борьбы с криминальной субкультурой.

Բանալի բաներ – քրեական ենթամշակույթ, գողական աշխարհ, գողական օրենք, օրենքով գող:

Keywords: criminal subculture, thieves' world, thieves' code, thief in law.

Ключевые слова: криминальная субкультура, воровской мир, воровской закон, вор в законе.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Բիշարյան Կ. Ա., Քրեական ենթամշակույթին առնչվող արարքների քրեաիրավական բնութագիրը (գիտազործական մեկնաբանություններ), գիտ. խմբ.՝ Առաքելյան Ս.Վ., Երևան, Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 46 էջ, (հասանելի է <https://aoj.am/storage/library/academy-publications/cA1p3cXVvJQorU9WKQ9tqumypZNDI64fq9C5IzEu.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

2. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ashlarba v. Georgia գործով 2014 թվականի հուլիսի 15-ի վճիռ, գանգատ թիվ 45554/08, (հասանելի է <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-145572> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

3. Հովակիմյան Գ., Քրեական բարքերի, լեզվի և վարքագծի ազդեցությունը սոցիալական հարաբերություններում բռնության դրսևորման վրա, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ Տեր-Գաբրիելյան Գ., Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 27-90:

4. Սիմոնյան Ս. Վ., Երիտասարդների հանցավորության կրիմինոլոգիական բնութագիրը Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի համար, Երևան, 2004, 194 էջ:

5. Аракелян С. В., Насильственная преступность в Республике Армения, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2014, 307 էջ:

6. Габузян А. А., Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2008, 303 էջ:

7. Հակոբյան Ռ.Խ., Կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի քրեաբանական հիմնահարցերը, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի համար, Երևան, 1999, 197 էջ:

8. Хачикян А. М., Лишение свободы и актуальные проблемы его исполнения в Республике Армения, дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук, Ереван, 2008, 354 էջ:

9. Գալստյան Վ. Մ., Կազմակերպված հանցավորության քրեաիրավական բնութագիրը և դրա դեմ պայքարի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի հայցման, Երևան, 2011, 163 էջ:

10. Ասատրյան Ա. Է., Պենիտենցիար հանցավորությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աստիճանի հայցման, Երևան, 2016, 123 էջ:

11. Ջեկոյց Հայաստանի կառավարությանը՝ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (CPT) 2010 թվականի մայիսի 10-21-ը Հայաստան կատարած այցելության վերաբերյալ, Ստրասբուրգ, 2010, 208 էջ, (հասանելի է https://www.gov.am/u_files/file/kron/CPT_arm_final.pdf հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

12. Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 15 October 2015, Ստրասբուրգ, 2016, 72 էջ, (հասանելի է <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806bf46f> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

13. Report to the Armenian Government on the visit to Armenia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 12 December 2019, Ստրասբուրգ, 2021, 60 էջ, (հասանելի է <https://rm.coe.int/1680a29ba1> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

14. Concluding observations on the fourth periodic report of Armenia of the Committee against Torture of the United Nations, 2017, 14 էջ, (հասանելի է https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CAT/C/ARM/CO/4&Lang=En հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

15. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին» Հայաստանի Հանրապետության ազգային ժողովի՝ ԱԺՈ-002-Ն որոշում, ընդունվել է 2021 թվականի օգոստոսի 26-ին, ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի սեպտեմբերի 5-ին, Միասնական կայք 2021.08.23-2021.09.05 Պաշտոնական հրապարակման օրը 26.08.2021:

16. Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ որպես կանխարգելման անկախ ազգային մեխանիզմ, Երևան, 2011, 40 էջ, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/68269b43c9a7c7365200e9f7bdc3ebfb.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

17. Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2013 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, Երևան, 2014, 443 էջ, (հասանելի է <https://www.ombuds.am/images/files/afe1e423a8f465a4fba32ccc27ef913a.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

18. Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2015 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդում, Երևան, 2016, 455 էջ, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/a42b07b145e69f9193cda108ef262d7c.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

19. Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2018 թվականի գործունեության վերաբերյալ, Երևան, 2019, 379 էջ, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/159e14f47f7029294110998e75a5433f.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

20. Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ հրապարակային զեկույցը՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում քրեական ենթամշակույթի դեմ պայքարի հայեցակարգը, Երևան, 2018, 43 էջ, (հասանելի է <https://ombuds.am/images/files/2094e1a8f0bd3e90d09d07b8b65d2fd6.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

21. ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրականացնող հասարակական դիտորդների խմբի՝ 2020 թվականի գործունեության հաշվետվություն /ամենամյա/, Հայաստան, 2021, 165 էջ, (հասանելի է <https://prisoninitiatives.am/reports/18277/> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

22. Իշխանյան Ա., Ռևազյան Ռ., Ազատագրվում, թե՞ տառապանք, Կյանքը քրեակատարողական հիմնարկներում, զեկույց, «Հայաստանի Հելսինկյան կոմիտե» ԻՀԿ, Երևան, 2013, 60 էջ, (հասանելի է <http://armhels.com/wp-content/uploads/2013/12/zekuyc-2014Arm-NN.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

23. Իսկանդարյան Ն. և այլ համահեղինակներ, Ոչ ֆորմալ հարաբերությունները Հայաստանի ազատագրված վայրերում. Նուբարաշեն քրեակատարողական հիմնարկի օրինակով, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ ՀԿ, 2017, 18 էջ, (հասանելի է http://www.csi.am/sites/default/files/library/report_prison_subculture%20Arm.pdf հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

24. ՀՀ մարդու իրավունքների առաջին պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին 2005 թվականի տարեկան զեկույց, Երևան, 2006, 288 էջ, (հասանելի է <https://www.ombuds.am/images/files/3a40ddec72b5ef727f2567b257cbdbd.pdf> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

25. Պետրոսյան Դ., Ավագյան Յու., ՀՀ զինված ուժերում առկա քրեական բարքերի և վարքային մոդելների վերլուծություն, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ Տեր-Գաբրիելյան Գ., Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 145-213:

26. Մարգարյան Ա.Ռ. Անչափահասների հանցավորության կրիմինալոգիական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, ատենախոս. իրավ. գիտ. դոկտորի գիտ. աստիճանի հայցման համար, Երևան, 2017, 275 էջ:

27. ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում հասարակական վերահսկողություն իրակա-

նացնող հասարակական դիտորդների խմբի՝ 2019 թվականի գործունեության տարեկան հաշվետվություն, Հայաստան, 2020, 120 էջ, (հասանելի է <https://prisoninitiatives.am/reports/14072/> հղումով 04.10.2024 թ. դրությամբ):

28. Սմբատյան Հ. Բռնության առաջացման պատճառները և կանխարգելման մեխանիզմները ՀՀ միջնակարգ կրթության ոլորտում, Բռնության մշակույթը Հայաստանում, գլխ. խմբ.՝ Տեր-Գաբրիելյան Գ., Եր., Եվրասիա համագործակցություն հիմնադրամ, 2020, էջեր 91-143:

29. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-87-Ն Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունվել է 2020 թվականի հունվարի 22-ին, ուժի մեջ է մտել 2020 թվականի փետրվարի 22-ին, ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին, ՀՀՊՏ 2020.02.21/13(1568) Հոդ.167:

30. Հանրապետության նախագահը ստորագրել է ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին օրենքների փաթեթը, 2020 թվականի փետրվարի 18, (հասանելի է <https://www.president.am/hy/signed-laws/item/2020/02/18/President-Armen-Sarkissian-signed-law/> հղումով 04.10.2024թ. դրությամբ):

Բաբախանյան Ա. - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ arman.babakhanyan@ysu.am:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.10.2024 թ., տրվել է գրախոսության 07.10.2024 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Տ. Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 18.11.2024 թ.: